

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาโดยเฉพาะมหาวิทยาลัย ประกอบด้วย การสอน การวิจัย บริการทางวิชาการแก่ชุมชน และทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม (ทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ, คณะกรรมการวางแผนพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา 2527: 161) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยในฐานะเป็นหน่วยงานซึ่งทำหน้าที่ให้บริการเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ การสอน การวิจัย และการบริการทางวิชาการของมหาวิทยาลัย จึงสมควรดำเนินงานให้สอดคล้องกับภารกิจนี้โดยการจัดหาวัสดุการศึกษาเพื่อให้นักศึกษาและบุคลากรของมหาวิทยาลัย เช่น อาจารย์ เป็นต้น ได้ใช้ประกอบการศึกษาค้นคว้า

วัสดุการศึกษาในห้องสมุดมหาวิทยาลัยมีหลายประเภท เช่น หนังสือ วารสาร โสตทัศนวัสดุ เป็นต้น แผนที่นับ เป็นโสตทัศนวัสดุประเภทหนึ่ง ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายด้าน เช่น เกษตรกรรม เศรษฐกิจ การเมือง การทหาร การศึกษา การสำรวจค้นคว้า ทางโบราณคดี ธรณีวิทยาและประวัติศาสตร์ อุดมคติวิทยา การท่องเที่ยว แผนที่อธิบายและเสริมถ้อยคำที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (Walker 1974: 69) มหาวิทยาลัยหลายแห่งทำการสอนในสาขาวิชาที่ต้องใช้แผนที่ประกอบได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาทางสังคมศึกษา เช่น ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยจึงจัดหาแผนที่เพื่อสามารถให้บริการแก่ผู้ที่ต้องการค้นคว้า รวมทั้งจัดให้มีการดำเนินงานแผนที่อย่างมีประสิทธิภาพอันจะทำให้ผู้ใช้บริการได้รับประโยชน์จากโสตทัศนวัสดุประเภทนี้ได้เต็มที่และการที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยจะจัดการดำเนินงานแผนที่ให้มีประสิทธิภาพ สิ่งที่จะต้องพิจารณาคือการบริหารด้านบุคลากรงบประมาณการจัดหาและการค้นคืน (Everitt 1982: 483)

ในประเทศสหรัฐอเมริกา แผนที่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นเครื่องมือวิจัยที่สำคัญในการคาดคะเนและการแก้ปัญหาของชาติ (Rudd and Carver 1981: 375)

แต่อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ห้องสมุดมิได้พิจารณา หรือกำหนดฐานะของแผนที่ให้เท่าเทียมกับงานอ้างอิงพื้นฐานอื่น ๆ (Rudd and Carver 1981: 375) แผนที่ได้รับการพิจารณาว่าเป็นสิ่งพิมพ์ส่วนน้อยในห้องสมุด และไม่จัดเก็บในระบบชั้นเปิด (Everitt 1981: 484) ส่วนการดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทย ก็ยังมีได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร เช่นเดียวกัน และประสบปัญหาหลายประการ เช่น งบประมาณที่ใช้ในการจัดหา บุคลากรผู้รับผิดชอบในการดำเนินงาน ครุภัณฑ์ วิธีการจัดเก็บ ขณะเดียวกัน การสงวนรักษา ตลอดจนบริการแผนที่กระจาย อยู่ในความรับผิดชอบของหลายหน่วยงาน เช่นหน่วยงานบริการตอบคำถาม และช่วยค้นคว้า หน่วยงานบริการโสตทัศนวัสดุ และยังไม่มีความร่วมมือระหว่างห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐในด้านแผนที่โดยเฉพาะแม้ว่าจะมีการรวมเป็นกลุ่มโสตทัศนศึกษา ..ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา แต่ยังไม่รวมเรื่องของแผนที่ไว้ด้วย (นงลักษณ์ สุวรรณกิจ, สัมภาษณ์)

จากสภาพการดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐดังที่เป็นอยู่ จึงน่าจะมีการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ เพื่อให้ทราบปัญหา อุปสรรคและแนวทางแก้ไข ซึ่งคาดว่าผลการวิจัยจะเป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทยให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพมากขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยของต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานแผนที่ ในด้านต่าง ๆ ของห้องสมุดมีเพียงเรื่องเดียว คืองานวิจัยของ สตีเวนส์ (Stevens 1981: 513-536) ซึ่งได้ศึกษาการดำเนินงานแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศของห้องสมุดและหน่วยงานที่มีการจัดเก็บวัสดุเหล่านี้ จำนวน 70 แห่ง ในสหรัฐอเมริกา โดยรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม และได้พบว่าส่วนใหญ่จัดหาแผนที่โดยมิได้ เน้นรูปแบบของแผนที่ที่จัดหาและงบประมาณที่ได้รับสำหรับการจัดหา คือตั้งแต่ 1,000-5,000 เหรียญสหรัฐต่อปี บุคลากรผู้ดำเนินงานแผนที่ มีทั้งที่เป็นบรรณารักษ์ และไม่ใช่มัคการักษ์ เช่นนักศึกษาช่วยงาน หัวหน้าหน่วยงานที่รับผิดชอบการดำเนินงานแผนที่ส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทในสาขาบรรณารักษศาสตร์หรือสารนิเทศศาสตร์ และมีประสบการณ์ในการทำงานเกี่ยวกับแผนที่มาแล้ว ส่วนการทำบัตรรายการ ได้นำเครื่องจักรกล

มาใช้ในการทำบัตรรายการแผนที่ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ฐานข้อมูลของ Online Computer Library Center (OCLC) และ Research Libraries Information Network (RLIN) นอกจากนี้ยังดำเนินการสงวนรักษาแผนที่ให้คงทน เช่น ใช้กระดาษที่ปราศจากกรดเพื่อหุ้มห่อแผนที่ ใช้เครื่องกรองฝุ่นละอองในห้องที่จัดเก็บแผนที่ เป็นต้น ส่วนการประชาสัมพันธ์แผนที่ ได้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง วิธีต่าง ๆ ที่ใช้มีอาทิ ฉายสไลด์ประกอบเทปบันทึกเสียงเพื่อนำชมแผนที่ในห้องสมุด พิมพ์รายชื่อแผนที่ที่มีอยู่แล้ว เป็นต้น

งานวิจัยของต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานเฉพาะด้านของแผนที่ มีจำนวน 2 เรื่อง คือ งานวิจัยด้านการประเมินค่า และการคัดเลือกแผนที่ และงานวิจัยด้านความปลอดภัยของแผนที่

ด้านการประเมินค่าและการคัดเลือกแผนที่ อาร์มสตรอง (Armstrong 1979: 6378-A) ได้สำรวจหลักเกณฑ์การประเมินค่าและการคัดเลือกแผนที่ โดยส่งแบบสอบถามไปยังบรรณารักษ์ห้องสมุดแผนที่ของวิทยาลัยในสหรัฐอเมริกาจำนวน 249 คน ปรากฏผลว่า บรรณารักษ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญแก่ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลแผนที่มากที่สุดในการประเมินค่าและคัดเลือกแผนที่ สิ่งที่ใช้พิจารณารองลงมาคือ มาตรฐานและปีที่พิมพ์

ส่วนด้านความปลอดภัยของแผนที่ เอเวอริทท์ (Everitt 1981: 483-498) ได้ศึกษาโดยส่งแบบสอบถามไปยังบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย 63 แห่ง ในสหรัฐอเมริกา และได้พบว่า บรรณารักษ์ส่วนใหญ่ไม่คิดว่าความปลอดภัยของแผนที่เป็นปัญหาสำคัญ แต่อย่างไรก็ตามห้องสมุดหลายแห่งได้พยายามป้องกันความเสียหายของแผนที่โดยส่วนใหญ่ให้บริการถ่ายสำเนาแทนการให้ยืมออก คิดค่ารับเมื่อผู้ใช้คืนเกินกำหนดส่ง หรือทำชำรุดเสียหาย กำหนดชนิดของแผนที่ที่ให้ยืมออก เป็นต้น

ด้านการดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดในประเทศไทยนั้น มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องอยู่เพียง 2 เรื่อง โดยได้กล่าวถึงแผนที่ไว้เป็นเพียงส่วนย่อยในงานวิจัยเท่านั้น งานวิจัยการดำเนินงานแผนที่ทั้งด้านเทคนิคและบริการ คือ งานของเฉลิมศักดิ์ ชูปวา (2522) ซึ่งศึกษาวิธีการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหา ความต้องการในการดำเนินงานวัสดุไม่ตีพิมพ์ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยในประเทศไทย โดยรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามซึ่งส่งไปยังหัวหน้าบรรณารักษ์

และบรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัย จำนวน 23 แห่ง และได้พบว่า วัสดุไม่ตีพิมพ์ที่มีให้บริการในห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนมาก ได้แก่ รูปภาพ (86.96%) फिल्मสตริปและเทปบันทึกเสียง (78.26%) เท่ากัน ส่วนแผนที่มีให้บริการในห้องสมุดมหาวิทยาลัย รวม 17 แห่ง คิดเป็น 73.91% ด้านการทำบัตรรายการวัสดุไม่ตีพิมพ์ ซึ่งรวมถึงแผนที่ไว้ด้วยนั้น ผู้ที่ทำบัตรรายการ ได้แก่ บรรณารักษ์แผนกวิเคราะห์หมวดหมู่ และทำบัตรรายการ บรรณารักษ์แผนกวัสดุไม่ตีพิมพ์ บัตรรายการวัสดุไม่ตีพิมพ์ใช้สีต่างกับบัตรรายการสิ่งพิมพ์ เลขเรียกวัสดุใช้เลขทะเบียน และสัญลักษณ์ของวัสดุนั้น คู่มือที่ใช้ในการให้หัวเรื่องมากที่สุดคือหนังสือหัวเรื่องระบบรัฐสภาอเมริกัน และหัวเรื่องภาษาไทยของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ

การศึกษาด้านการทำบัตรรายการแผนที่นี้ปรากฏผลสอดคล้องกับงานวิจัยของ รัดนา เดชามหาชัย (2528) ที่ได้ศึกษาการทำบัตรรายการโสตทัศนวัสดุของห้องสมุดมหาวิทยาลัยในประเทศไทย ซึ่งมีแผนที่รวมอยู่ด้วย โดยการสัมภาษณ์ประกอบแบบสอบถามบรรณารักษ์ ผู้ทำบัตรรายการโสตทัศนวัสดุของหอสมุดกลางในมหาวิทยาลัย 13 แห่ง และปรากฏผลว่า คู่มือที่ใช้ในการให้หัวเรื่องโสตทัศนวัสดุส่วนมากได้แก่ หนังสือหัวเรื่องระบบรัฐสภาอเมริกัน หัวเรื่องภาษาไทย ของสมาคมห้องสมุดแห่งประเทศไทยฯ หัวเรื่องภาษาไทยของสำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ส่วนเลขเรียกวัสดุ ใช้เลขทะเบียนและสัญลักษณ์ของโสตทัศนวัสดุนั้น มีเพียงสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แห่งเดียวที่มีการจัดหมวดหมู่แผนที่โดยใช้สัญลักษณ์ย่อของแผนที่และระบบจัดหมู่ตามเนื้อหาของแผนที่ซึ่งห้องสมุดได้กำหนดขึ้น คู่มือที่ใช้ในการทำบัตรรายการคือ หลักเกณฑ์การลงรายการ Anglo-American Cataloging Rules ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 และ 2 การทำบัตรรายการแผนที่นี้ มีหอสมุดกลาง เพียง 7 แห่ง จากจำนวนห้องสมุดที่มีแผนที่ให้บริการ 11 แห่ง ที่ทำบัตรรายการ ในการลงรายการหลักของแผนที่ มีห้องสมุด 3 แห่งลงชื่อบุคคล 3 แห่งลงชื่อนิติบุคคล และ 1 แห่งลงชื่อเรื่องเป็นรายการหลัก รายการอื่นตามที่ปรากฏใน Anglo-American Cataloging Rules บางส่วนมิได้ลงในบัตรรายการ เช่น เส้นโครงแผนที่ เป็นต้น ห้องสมุดบางแห่งลงรายการมาตราส่วนในบริเวณข้อมูลทางคณิตศาสตร์ของบัตรรายการและบางแห่งลงรายการมาตราส่วนไว้ในบริเวณหมายเหตุ นอกจากนี้งานวิจัย เรื่องนี้ได้สำรวจสีของบัตรรายการโสตทัศนวัสดุ และได้พบว่าส่วนมากใช้สีเดียวกับบัตรรายการสิ่งพิมพ์ ผู้ทำหน้าที่ทำบัตรรายการส่วนใหญ่คือ บรรณารักษ์แผนกโสตทัศนวัสดุ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา

1. ทรัพยากรแผนที่ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทย
2. การดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทย

ด้านงานบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ

3. ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนข้อเสนอแนะในการดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ

แนว เหตุผล

การดำเนินงานแผนที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน และห้องสมุดส่วนใหญ่ประสบปัญหาในด้านงบประมาณ บุคลากร หลักเกณฑ์การทำบัตรรายการ แผนที่ซึ่งยังไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน

ขอบ เขตของการวิจัย

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการดำเนินงานแผนที่ทุกประเภทยกเว้นหนังสือแผนที่ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ โดยศึกษาในห้องสมุดกลางของมหาวิทยาลัยและห้องสมุดวิทยาเขตทั้งในกรุงเทพฯ และส่วนภูมิภาคที่มีการจัดหา จัดเก็บแผนที่จำนวน 20 แห่ง

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีวิธีดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับแผนที่ และการดำเนินงานแผนที่ จากสิ่งพิมพ์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

2. สํารวจสภาพห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐบางแห่งที่มีการดำเนินงานแผนที่ เช่น สำนักบรรณสารสนเทศ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และแผนกห้องสมุด มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ เพื่อสร้างแบบสัมภาษณ์

๓. สร้างแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำเนินงานแผนที่ เพื่อนำไปสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบ การดำเนินงานแผนที่ของหอสมุดกลางของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของรัฐและวิทยาเขต ตลอดจน หน่วยงานโสตทัศนศึกษา ซึ่งมีได้เป็นหน่วยงานของหอสมุดกลาง แบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสภาพของห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ จำนวน ประเภทของทรัพยากรแผนที่ที่มีอยู่ในห้องสมุด

ตอนที่ 2 การดำเนินงานแผนที่ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งได้แก่ งานบริหาร งานเทคนิค และงานบริการ

ตอนที่ 3 ปัญหา อุปสรรคในการดำเนินงานแผนที่ตลอดจนข้อเสนอแนะ

4. นำแบบสัมภาษณ์ไปให้บรรณารักษ์ห้องสมุดมหาวิทยาลัยจำนวน 2 คน วิจารณ์ และแก้ไขข้อบกพร่อง

5. ทดสอบแบบสัมภาษณ์โดยนำแบบสัมภาษณ์ไปทดลองสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบ การดำเนินงานแผนที่ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ จำนวน 3 แห่ง เพื่อนำข้อบกพร่องมา แก้ไขปรับปรุง

6. สัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบการดำเนินงานแผนที่ ในหอสมุดกลางของมหาวิทยาลัย ของรัฐ หอสมุดวิทยาเขต และหน่วยงานโสตทัศนศึกษา ซึ่งสังกัดสถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จำนวน 20 แห่ง ตามแบบสัมภาษณ์

7. วิเคราะห์ข้อมูล โดยนำค่าตอบของข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำเนินงาน
แผนที่ในท้องสมุทมาวิทยาลัยของรัฐ ปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ มาแจกแจงความถี่ หาค่าเฉลี่ย
ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานโดยใช้สูตร

$$\begin{aligned} \text{ค่าเฉลี่ย} \quad \bar{X} &= \frac{\sum fx}{N} \\ \text{ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน} \quad S.D. &= \sqrt{\frac{\sum fx^2}{N} - \left[\frac{\sum fx}{N}\right]^2} \end{aligned}$$

8. สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

9. รายงานผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย เรื่องนี้คือ

1. ทำให้ทราบประเภทและจำนวนแผนที่ในท้องสมุทมาวิทยาลัยของรัฐแต่ละแห่ง
ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อความร่วมมือของท้องสมุทมาวิทยาลัยของรัฐในด้านการให้บริการเยี่ยม คิน
2. ทำให้ทราบการดำเนินงานแผนที่ในท้องสมุทมาวิทยาลัยของรัฐในประเทศไทย
ตลอดจน ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขและปรับปรุงการดำเนินงาน
ด้านนี้ในท้องสมุทมาวิทยาลัยของรัฐ

คำอธิบายศัพท์เฉพาะ

แผนที่ หมายถึง สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงลักษณะของพื้นผิวโลก และสิ่งที่ปรากฏ
บนพื้นผิวโลก ซึ่งมีทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ คลอง ฯลฯ และที่มนุษย์สร้าง
ซึ่งแบ่งเป็น สิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ถนน เขื่อน ฯลฯ และนามธรรม เช่น ภาษา เชื้อชาติ ฯลฯ
ตลอดจนลักษณะของจักรวาลนอกเหนือผิวโลก และสิ่งที่ปรากฏในจักรวาล เช่น ดวงดาว ฯลฯ
โดยแสดงไว้บนแผ่นวัสดุที่เลือกสรรแล้วด้วยการย่อให้มีขนาด เล็กลงตามอัตราส่วนที่พึงประสงค์

ให้คงรักษารูปร่างลักษณะที่คล้ายของจริงหรือใช้สัญลักษณ์ทดแทน สิ่งที่แสดงในแผนที่นั้นขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการจัดทำเป็นสำคัญ เช่น แผนที่จัดทำเพื่อประโยชน์ในการเดินเรือ แสดงให้เห็นเส้นทางเดินเรือ เป็นต้น

งานบริหาร หมายถึง การปฏิบัติในด้านการวางแผน การจัดหน่วยงานที่รับผิดชอบในการดำเนินงาน การจัดงบประมาณ บุคลากร สถานที่ และวัสดุครุภัณฑ์

งานเทคนิค หมายถึง งานที่ปฏิบัติก่อนการนำแผนที่ออกให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด ซึ่งได้แก่ การคัดเลือก การจัดหา การจัดหมวดหมู่และทำบัตรรายการ การเตรียมก่อนให้บริการ การจัดเก็บ ตลอดจนการบำรุงรักษา และซ่อมแซม

งานบริการ หมายถึง งานที่ปฏิบัติเพื่ออำนวยความสะดวกโดยตรงให้แก่ผู้ใช้ห้องสมุดในการใช้แผนที่ เช่น บริการยืม คืน บริการให้ใช้ภายในห้องสมุดหรือบริการอื่นซึ่งอาจต้องใช้แผนที่ประกอบการให้บริการ เช่น บริการตอบคำถามและช่วยค้นคว้า เป็นต้น

ผู้รับผิดชอบการดำเนินงานแผนที่ หมายถึง บรรณารักษ์ นักวิชาการโสตทัศนศึกษา ผู้ดำเนินงานแผนที่ในห้องสมุดมหาวิทยาลัยของรัฐ เช่น บรรณารักษ์หน่วยงานโสตทัศนวัสดุ บรรณารักษ์หน่วยงานบริการตอบคำถามและช่วยค้นคว้า เป็นต้น